
Arlı, Yaşar (2020). "Aphrodisias Buluntusu Demeter/Ceres Tipindeki Kadın Portre Heykeline Yeni Bir Dönem Önerisi". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S. 8, s. 1-11.

**APHRODISİAS BULUNTUSU DEMETER/CERES TİPİNDEKİ KADIN
PORTRÉ HEYKELİNE YENİ BİR DÖNEM ÖNERİSİ**
A NEW PERIOD PROPOSAL FOR WOMAN PORTRAIT SCULPTURE OF TYPE
DEMETER/CERES FOUND IN APHRODISIAS

Arş. Gör. Dr. Yaşar ARLI*
Akdeniz Üniversitesi
yasararli@akdeniz.edu.tr

Öz

Karia Bölgesi'nin önemli kentlerinden Aphrodisias'tan ele geçen ve bugün İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde sergilenen giyimli kadın heykeli, sol elinde tuttuğu atribütlerden dolayı Demeter/Ceres tipindeki portre heykel olarak yorumlanmıştır. Kimlik konusunda araştırmacıların hem fikir oldukları portre heykel, tarihlendirilme konusunda ise tartışmalıdır. Bu çalışmada da arkeoloji bilimine yeni kazandırılmış edinimler ve eldeki mevcut verilerle, bir kez daha irdelenen eserin etkilendiği hanedan mensubu ve onun portre tipi tanımlanmıştır. Böylelikle portre tipolojisini tanımlayan ve tarihlendiren kuaförlük modası, Flaviuslar Hanedanlığı'ndan, Nerva - Erken Traianus Dönemi (MS 1. yüzyıl sonuna) kadar açıklanmıştır. Süreklilik göstererek gelişen kuaförlük modasının gelişim evreleri de resmi kadın portre tipleri özelinde yorumlanmıştır. Bunun sonucunda da kadın heykelindeki süngerimsi saç kütesinin oldukça ütöpik şekli çelenkvari saç modası, çağdaşı kent Roma merkezli III. tipteki Domitia Longina

* ORCID: orcid.org/0000-0001-7799-6764

portresiyle beraber çağdaş kadın portresiyle de karşılaştırılarak Aphrodisias eseri için yeni bir dönem önerisi getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aphrodisias, kadın, portre, MS 1. yüzyıl sonu.

Abstract

The statue of a dressed woman, found in Aphrodisias which is one of the important cities of Caria Region, and exhibited in Istanbul Archaeology Museums today, has been interpreted as a Demeter/Ceres type portrait sculpture since the attributes held in her left hand. The portrait sculpture which researchers agree about identity, becomes controversial when it comes to dating. In this study, the work has been examined once again by using the newly acquired acquisitions and existing data in archeology, and the dynasty member influenced by the work and its portrait type are defined. Thus, the hairdressing fashion, which defines and dates the portrait typology, has been explained from the Flavian dynasty to the Nerva-Early Traianus period (late 1st century AD). The development stages of the hairdressing fashion that develops continuously are interpreted in the form of formal female portrait types. As a result, a new period was proposed for Aphrodisian piece by comparing the rather utopian shape of the spongy hair mass, the garland-like hair fashion on the woman statue with their portrait of Domitia Longina in IIIrd type which was Rome centered-its contemporary city.

Keywords: Aphrodisias, woman, portrait, late 1st century AD.

Giriş

İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde korunan ve Aphrodisias'taki Hadrianus Hamamları'ndan ele geçen portre heykeldeki kuaförlük modası yeniden irdelenerek yeni bir dönem önerisi getirilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken de günümüze kadar pek çok kez yayımlanan Demeter/Ceres tipindeki portre heykelini kaleme alan kendimden önceki araştırmacıların görüşleri dikkatlice irdelenerek önerdiğim dönemin gerekçeleri aktarılmaya çalışılmış ve tarihlendirilen heykel neticesinde de Flaviuslar Dönemi ve hemen sonrasındaki kuaförlük modasının gelişimi açıklanmıştır. Bu gelişim evresi de Flaviuslar Dönemi'nde Iulia Titi portrelerinde gözlemlenen alın üzerindeki saç tellerinin abartılarak oluşturulduğu saçtaki bal peteği olarak nitelendirilen saç modasının (Maderna-Lauter, 1999: 184: lev. 43: res. 4), Domitian'ın ölümünden sonra da portreleri yapılmaya devam

edilen Domitia Longina portrelerinde daha da abartılarak çelenkvari saç kütleleri şeklindeki saç modası görünümünde koruna geldiği süreci kapsamaktadır (McDermott ve Orentzel, 1979: 85; Varner, 1995: 203).

Eserin Envanter Bilgileri

İstanbul Arkeoloji Müzeleri (Env. No. 2269)

Aphrodisias.

Güney agoranın batı stoasındaki Hadrianus Hamamları.

B. Y 30 cm, B. G 22,5 cm.

H. Y 196 cm, H. G 62 cm.

İri tanecikli beyaz mermer.

MS 1. yüzyıl sonu (Nerva - Erken Traianus Dönemi)



Alındığı Kaynaklar: Gaudin 1906, 174, 175 Res. 4; Mendel 1914, 197, 198; West 1941, 50 Lev. 8 Res. 49; Arsan 1946, 436, 437, 438, 439, 466 Lev. 50 Res. 5; İnan - Rosenbaum 1966, 173 Lev. 127 Res. 1, 2; Erim 1986, 43; Smith vd. 2006, 207, 208, 209 Lev. 69 Res. 89 Lev. 70; Lenaghan 2009, 100; Özgan 2013, 109, 110 Res. 118a-b.

Eserin Durumu

Yaşam ölçülerinin üzerinde olan heykelin baş ve vücudu iki parça içerisinde korunmuştur. Gövde ile birleştirilen başta tümleme çalışmasına ait izler görülmektedir. Yüzde yer yer aşınma ve kabuklanma söz konusudur. Burun ucu kırıktır. Portre heykelde dirsekten bükülerek yukarıya doğru kaldırılan sağ kol bilekten itibaren kırık ve eksiktir.

Eserin Tanımı

Günümüze kadar oldukça iyi durumda koruna gelen başın karakteristik özellikleri dikkate alındığında eser, yetişkin bir kadına ait olmalıdır. Baş hafif sağa döndürülmüş ve gözler uzağa bakmaktadır. Alına yerleştirilen saçlar oldukça ütöpik bir şekilde işlenen çelenkvari saç kütleleri görünümündedir. Saç bukleleri kör noktalar şeklinde işlenmiştir. Alına yerleştirilen çelenkvari saç kütleleriyle sınırlandırılan alın üçgen bir formdadır. Kaşlar, ince ve

yay şeklindedir. Kaş kılları belirgindir. Göz pınarlarına doğru uzanan gözler, dardır. Etil göz kapakları, badem şeklindedir. Üst göz kapağı, alttakine oranla kalındır. Göz bebeği ve iris işlenmemiştir. Burun, burun kökünden itibaren düzdür. Kulaklar altına yerleştirilen çelenkvari saç kütleleri altında bırakılmıştır. Elmacık kemikleri belirgin, avurtlar ise hafif çöküktür. Burun kanatlarının her iki yanından üst dudak çizgisine kadar inen yüzeysel kanallar yer almaktadır. Ağız küçük ve kapalıdır. Ağız kenarlarında küçük çukurluklar görülmektedir. Birbiriyle temas halindeki dudaklar incedir. Yuvarlak ve yağlı çene hafif dışarıya doğru taşkındır. Oval yüz çeneye doğru sivrilmiştir. İyice perdahlanan yüz, pürüzsüzdür. Boyun ince ve uzundur. Başın tepe ve arka kısmında işlenen saçlar kalın bir kumaş ile örtülmektedir. Kalın kumaş altında kalmasına rağmen alındaki çelenkvari saç kütlelerinin hemen bitiminde serbest bırakılan saç bukleleri başın arka kısmında bir topuz oluşturmuştur. Baş ile tümlenen portre heykel, yuvarlak bir kaide üzerinde durmaktadır. Esere hareketlilik kazandırmak amacıyla sağ ayak bir adım öne doğru atılırken, sol ayak geriye ve hafif yana doğru hareket ettirilmiştir. Eserin tüm ağırlığı taşıyıcı sağ ayaktaadır. Bir adım geride bırakılan sol ayak ise diz kapağından bükülerek ayak parmağı uçlarına basmaktadır. Yaptığı harekete bağlı olarak sağ kalça dışarıya doğru taşkındır. Giyimli olarak tasvir edilen portre heykelde khiton üzerinde himation yer almaktadır. Portre heykeldeki her iki kol, içerisinde bulunduğu kompozisyona bağlı olarak elbise kumaşı altında bırakılmıştır. Gövdeyle birleştirilen sol kol, dirsekten bükülerek sol bacağa dayanmaktadır. Hafif ileriye doğru uzatılan sağ kol da dirsekten bükülerek yukarıya doğru kaldırılmaktadır. Eserdeki vücut hareketiyle elbise kıvrımları birbiriyle uyumludur. Yaptığı harekete bağlı olarak iki bacak arasında yukardan aşağıya doğru birbirine paralel inen kıvrımlar yer almaktadır. Ayak bileklerine kadar uzanan bu kıvrımlar taşıyıcı sağ bacakta derin kanallar halinde işlenirken bir adım geride bırakılan sol bacak üzerinde ise oldukça yumuşaktır. Bu yumuşaklık sayesinde sol bacağın diz kapağı da belirgindir. Khiton üzerindeki bol dökümlü himationun sol bacak üzerinde toplanmasıyla birlikte gerilen elbise dışarıya taşkın sağ kalça

üzerinde birbirine paralel yay kıvrımlar oluşturmaktadır. Sol bacak üzerindeki el ise bol dökümlü elbise kumaşıyla beraber buğday başağı ve ay çiçeği tutmaktadır. Sol bacak üzerine çekilen elbise kumaşının etek ucu sol ayak bileğine kadar inmekte ve elbisenin uç kısmında yumuşak işlenen zik zak kıvrımlar görülmektedir. Gövdenin üst kısmında da bol elbise kumaşı, gövdeyle birleştirilen sol kol boyunca sıkıştırılmaktadır. Sol kola sıkıştırılan elbise kumaşının uç kısmı açıkta bırakılan sol elin bilek hizasından aşağıya doğru uzanmaktadır. Elbise kumaşının sol kola ilıştırilmesiyle kasık çizgisinden göbek hizasına kadar olan alanda birbiri ardına sıralanan yay kıvrımlar yer almaktadır. İnce beldeki yay kıvrımlar göğüs altında son bulmaktadır. İki göğüs arası ile göğüs altında işlenen kıvrımlarda çözülme söz konusudur. Çözülme görülen bu kıvrımlar oldukça yumuşaktır. Hafif ileriye doğru uzatılan ve dirsekten bükülerek yukarıya doğru kaldırılan sağ kol, elbise kumaşını dışarıya doğru taşkın sağ kalça hizasında germektedir. Sağ kolu saran elbise kumaşı çapraz bir şekilde sol omzuna atılmakta ve oradan da aşağıya doğru uzanmaktadır. Portre heykeldeki elbise "V" yakalıdır. Başın tepe ve arka kısmını örten kalın kumaş, omuzun her iki yanından aşağıya doğru inmektedir.

Eserin Değerlendirilmesi

İlk kez 1906 yılında M. P. Gaudin'in (Gaudin, 1906: 174, 175) bilim dünyasına tanıttığı Aphrodisias heykeli, Demeter/Ceres tipinde yontulmuş bir portre heykeldir. Aynı tanımlama ise 1914'te G. Mendel (Mendel, 1914: 198), 1941'de R. West (West, 1941: 50), 1946'da N. Arsan (Arsan, 1946: 437), 1966'da J. İnan ve E. A. Rosenbaum (İnan ve Rosenbaum, 1966: 173) ve 1986'da da K. T. Erim (Erim, 1986: 43) tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonraki yıllarda da bu isimlendirmeyi R. R. R. Smith ve diğerleri (Smith vd., 2006: 207, 208, 209) ile R. Özgan (Özgan, 2013: 110) da benimsemiştir. Aphrodisias'tan ele geçen portre heykelin, Demeter/Ceres tipi olarak adlandırılmasına ise sol elinde tuttuğu bereket ve bolluğu simgeleyen başak ve ay çiçeği atribütleri (Özgan, 2013: 110, 111: res. 120) örnek gösterilmiştir. (Gaudin, 1906: 174, 175; Mendel, 1914: 198; West, 1941: 50; Arsan, 1946: 437; İnan ve Rosenbaum, 1966: 173; Erim, 1986: 43; Smith vd.,

2006: 207, 208, 209; Özgan, 2013: 110). Ayrıca R. Özgan, Aphrodisias yontusunu elindeki atribütlerle birlikte ikonografisiyle de Demeter/Ceres rahibesi olabileceğini de önermiştir (Özgan, 2013: 110).

Eserin tarihlendirilmesi konusunda ise fikir ayrılıkları söz konusudur. M. P. Gaudin, 1906 yılında kaleme aldığı portre heykeli, Flaviuslar Dönemi'ne tarihlendirmiştir (Gaudin, 1906: 174, 175: res. 4). 1941 yılındaki çalışmasında da R. West (West, 1941: 50), bir önceki araştırmacıyla aynı dönem önerisinde bulunmuştur. 1946'da da N. Arsan'ın (Arsan, 1946: 466) detaylıca irdelediği eseri, Flaviuslar Dönemi sonlarına vermiştir. J. İnan ve E. A. Rosenbaum'un (İnan ve Rosenbaum, 1966: 173) 1966 yılında birlikte yayımladıkları çalışmada da Demeter/Ceres tipindeki kadın heykeli için Traianus Dönemi'ni önermişlerdir. Aphrodisias'taki Hadrianus Hamamları'ndan ele geçen portre heykel, daha sonraki yıllarda da K. T. Erim tarafından MS 2. yüzyılın başlarına kaydedilmiştir (Erim, 1986: 43). 2006 yılında da R. R. R. Smith ve diğerlerinin (Smith vd., 2006: 207, 208, 209) yorumladıkları eser, bir kez daha aynı döneme tarihlendirilmiştir. 2009'da da J. Lenaghan (Lenaghan, 2009: 100) ise kadın heykelinin keşfedildiği mimari yapıyı göz önünde bulundurarak portre heykel için Erken Hadrianus Dönemi'ni önermiştir. Son kez 2013 yılında R. Özgan'ın tarafından irdelenen kadın portre heykeli için ise Erken Traianus Dönemi önerisinde bulunulmuştur (Özgan, 2013: 110).

Bugüne kadar birden çok kez yayımlanan Aphrodisias eseri hakkında araştırmacılar, kimlik konusunda hem fikir iken tarihlendirme konusunda ise görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. İlk yayımlandığında portre heykel için önerilen Flaviuslar Dönemi'nde, alın üzerindeki saç tellerinin abartılarak işlendiği süngerimsi saç kütleleri söz konusudur (Frel ve Morgan, 1981: 55: res. 37, 38; Özgan, 2013: 110). Bu saç modası da MS 80 yılında "Augusta" unvanıyla onurlandırılan Iulia Titi'nin "Augusta/Ana tip" portreleri olarak yorumlanan heykeltıraşlık eserlerinde görülmektedir (Bernoulli, 1891: 49: lev.16; Rystedt, 1977: 70, 71, 72: res. 2, 4). Sonrasında ise Flaviuslar Hanedanlığı'nın diğer önemli bir kadını, Domitia Longina'nın II. tip portrelerinde de bu

saç modası kullanılmıştır (Wegner, 1966: 67, 68: lev. 54). Domitianus'un MS 81 yılında imparator olduktan kısa bir süre sonra eşi Domitia Longina'nın "Augusta" unvanıyla onurlandırıldığı bilinmektedir (Varner, 1995: 194, 195, 196). "Augusta" tipindeki Iulia Titi portrelerinde yarım ay şeklindeki alın üzerindeki süngerimsi saç kütleleri (Zoridis, 1984: 593: lev. 79: res. 1, 2, 3, 4; Maderna-Lauter, 1999: 184: lev. 43: res. 4), Domitia Longina'nın II. tip portrelerinde de üçgenimsi alın üzerinde yükselmiştir. Üçgenimsi alın üzerindeki süngerimsi saç kütleleri (Wegner, 1966: 67, 68: lev. 54) şeklindeki kuaförlük modası, imparator Domitianus'un ölümüne kadar süregelmiştir. Domitianus'un ölümünde parmağı bulunan Domitia Longina'nın, imparatorun ölümünden sonra da portreleri yapılmaya devam edilmiştir (Varner, 1995: 203). Domitianus'un ölümü sonrasında ortaya çıkan bu yeni saç modası da Domitia Longina'nın III. tipi olarak tanımlanmış ve Nerva - Erken Traianus Dönemleri'ne (MS 1. yüzyıl sonu) tarihlendirilmiştir (West, 1941: 91, 92: lev. 26: res. 95; Wegner, 1966: 70, 71: lev. 57). Böylelikle Flaviuslar Hanedanlığı kadın portrelerindeki süngerimsi saç kütleleri ya da saçtaki bal peteği olarak yorumlanan bu saç modası, hanedanlık sonrasında da daha da abartılarak oldukça ütöpik görünümdeki çelenkvari bir saç kütlelerine dönüştürülmüştür (West, 1941: 91, 92: lev. 26: res. 95; Wegner, 1966: 70, 71: lev. 57; Özgan, 2013: 107, 108). Aphrodisias portresindeki çelenkvari saç kütleleri şeklindeki saç modası da Roma Ulusal Müzesi'ndeki III. tipteki Domitia Longina portresiyle çağdaştır (Varner, 1995: 203, 204). Anadolu'dan da Hierapolis'ten ele geçen ve bugün ören yeri müzesinde korunan ve sol ayağının yanındaki atribütlerden kaynaklı sağlık görevlisi olarak tanımlanan portre heykeldeki saç stili de bu görüşü desteklemektedir (Arlı, 2020: 80, 81, 82: lev. 34). Bu yüzdendir ki Aphrodisias'tan ele geçen portre heykel de MS 1. yüzyıl sonuna (Nerva - Erken Traianus Dönemi) tarihlenen Roma Ulusal Müzesi'ndeki III. tip Domitia Longina portresiyle birlikte Hierapolis Müzesi'ndeki kadın portre heykeliyle de aynı dönemden olmalıdır. Son olarak buluntu yeri de dikkate alınarak mimari yapının ithaf edildiği imparator Hadrianus (Yıldırım, 2009: 49) ve onun erken hükümlerlik dönemine (Lenaghan,

2009: 100) verilmek istenen heykeltıraşlık eserindeki kuaförlük modası, dolgun yüz ile elbisedeki keskin ve sert kıvrımlar da önerilen dönemin plastik sanatını yansıtmamaktadır (Arsan, 1946: 436-439).

Sonuç

Aphrodisias'tan ele geçen eserdeki oldukça ütöpik görünümündeki çelenkvari saç kütleşi, III. tip Domitia Longina portreleriyle birlikte Domitia Longina'nın III. tip portrelerinden esinlenerek şekillendirilmiş çağdaşı özel kadın portresindeki benzer saç modasıyla da karşılaştırılarak tarihlendirilmiştir. Domitianus'un ölümü sonrasında ortaya çıkan bu yeni tip saç modası için de MS 1. yüzyıl sonu (Nerva - Erken Traianus Dönemi) önerisi getirilmiştir. Bu yapılırken de resmi portreler üzerinden Flaviuslar Hanedanlığı ve hemen sonrasındaki saç modaları ve portre tipleri irdelenerek süreklilik göstererek gelişen kuaförlük modasının gelişim evreleri tanımlanmıştır.

8

Kısaltmalar

B. G	Baş Genişliği
B. Y	Baş Yüksekliği
Cm	Santimetre
Env. No.	Envanter Numarası
H. G	Heykel Genişliği
H. Y	Heykel Yüksekliği
Lev.	Levha
MS	Milattan Sonra
Res.	Resim

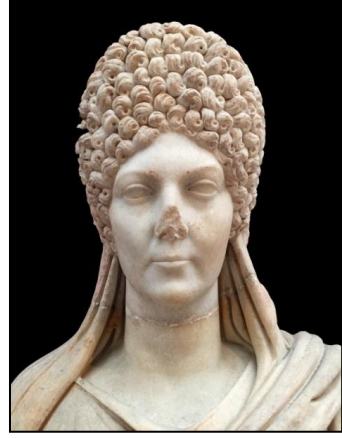
Kaynakça

- Arlı, Yaşar (2020). *Flaviuslar ve Traian Dönemleri Anadolu Portre Sanatı*. Doktora Tezi, Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arsan, Nimet (1946). Anadolu'nun M.S. I. ve II. yüzyıllarına ait Giyimli ve Ayakta Duran Kadınlar. *Belleten 10,39*, s. 425-469.

- Bernoulli, Johann Jacob (1891). *Römische Ikonographie: Die Bildnisse der Römischen Kaiser II. Von Galba bis Commodus*. Stuttgart, Berlin, Leipzig: Union Deutsche Verlagsgesellschaft.
- Erim, Kenan Tevfik (1986). *Aphrodisias: City of Venüs Aphrodite*. London: Blond&White Limited.
- Frel, Jiri ve Morgan, Sandra Knudsen (1981). *The J. Paul Getty Museum: Roman Portraits*. Los Angeles: Philbrook Art Center and The J. Paul Getty Museum.
- Gaudin, M. Paul (1906). "Seconde note su less fouilles exécutées á Aphrodisias". *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres* 50, s. 158-184.
- İnan, Jale ve Rosenbaum, Elisabeth Alföldi (1966). *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*. Londra: The Oxford University Press.
- Lenaghan, Julia (2009). "Kadın Portre Heykelleri". (Ed. R. R. R. Smith ve J. L. Lenaghan). *Aphrodisias'tan Roma Portreleri: Roman Portraits from Aphrodisias*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 86-101.
- Maderne-Lauter, Caterina (1999). "Das Porträt einer Römerin im Frankfurter Liebieghaus. Von der Bedeutung des Stils". (Ed. H. v. Steuben). *Antike Porträts: Zum Gedächtnis von Helga von Heintze*. Möhnese: Bibliopolis.
- McDermott, William C. ve Orentzel, Anne E. (1979). *Roman Portraits: The Flavian and Trajanic Period*. Columbia and London: University of Missouri Press.
- Mendel, Gustave (1914). *Musées Impériaux Ottomans: Catalogue des Sculptures Grecques, Romanies et Byzantines*. Constantinople: En Vente au Musée Imperial.
- Özgan, Ramazan (2013). *Roma Portre Sanatı II*. İstanbul: Ege Yayınları.

- Rystedt, E. (1977). A Flavian Portrait Reconsidered. *The Museum of Mediterranean and Near Eastern Antiquities MedelhavsMuseet, Bulletin 12*, s. 70-72.
- Smith, Roland Ralph Redfern, Dillon, S., Hallet, C., vd. (2006). *Aphrodisias II: Roman Portrait Statuary from Aphrodisias*. Mainz: Verlag Philipp von Zabern.
- Varner, Eric R. (1995). Domitia Longina and the Politics of Portraiture. *American Journal of Archaeology 99, 2*, s. 187-206.
- Yıldırım, Bahadır (2009). "Aphrodisias Şehir ve Kamu Yapıları". (Ed. R. R. R. Smith ve J. L. Lenaghan). *Aphrodisias'tan Roma Portreleri: Roman Portraits from Aphrodisias*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 35-54.
- Zoridis, Pandeli (1984). "Two New Roman Portraits from Athens". *American Journal of Archaeology 88, 4*, s. 592-594.
- Wegner, Max (1966). *Das Römische Herrscherbild: Die Flavier (Vespasian. Titus. Domitian. Nerva. Iulia Titi. Domitilla. Domitia)*. Berlin: Verlag Gebr. Mann.
- West, Robert (1941). *Römische Porträt-Plastik II*. Münih: F. Bruckmann K. G.

Ekler



Levha I. Demeter/Ceres tipindeki kadın portre heykeli, Nerva - Erken Traianus Dönemi. (Fotoğraf: Y. ARLI, 2018).